

A magyar anyagi kultúra és népi társadalom kutatása

Ausztriában /1970-1981/

A Magyar Népköztársaság államhatárain kívül élő magyarság, elsősorban a történeti magyar népesség iránti érdeklődés az utóbbi időben megnőtt. Ez az érdeklődés az Osztrák Szövetségi Köztársaság legfiatalabb tartományában, Burgenlandban élő kevés lélekszámú magyarságra is áll. Itt az 1971-es népszámláláskor 1473 tiszta magyar nyelvű és 4200 vegyes anyanyelvű magyart írtak össze.

Az egykori magyar határvidék Vas megye, - a néprajzi Felsőőr-ség tájegység - lakói. Négy községben, a katolikus Alsóőr-Untervart, a református Felsőőr-Oberwart, az evangélikus Órisziget-Siget in der Wart és az északabbra fekvő katolikus Felsőpulya-Oberpullendorfban laknak.

A burgenlandi magyarság életének utóbbi évtizedbeli összefoglalása Imre Samutól származik, akinek helyi ismeretei és kutatásai alapvető szakirodalmat jelentenek a tájegységgel foglalkozóknak. /Imre Samu: Az ausztriai /burgenlandi/ magyar szórványok. Népi Kultúra - Népi Társadalom. VII. 1973. 119-135./ Sajnos azonban a kimondottan néprajzi kutatásokkal - az anyag kicsinyége miatt csak rendkívül röviden és jöcskán az archaikus, etnikus és interetnikus jelentősége alatt

foglalkoztak. Mintegy fél oldalon foglalták össze a burgenlandi magyarság kutatásának eredményeit és problémáit, a Csehszlovákiában, Szovjetunióban folyó kutatásokkal együtt. /Filep Antal: Magyar néprajzi kutatások Csehszlovákiában, a Szovjetunió Kárpátontu-
li területein és Ausztriában. Valóság. 1975/6. 35-41./

1978-ban Gunda Béla, 1980-ban Balassa Iván Herder díja nemcsak a magyar néprajztudomány nemzetközi megbecsülését jelentette Ortatay Gyula korábbi díjazásai után is, hanem azt is, hogy a díjak utáni ösztön-
díjak lehetőséget adtak a burgenlandi magyarság alap-
sabb megismerésére, a szakirodalom teljes feltárása mellett a nélkülözhetetlen terepmunkára, gyűjtésre is. Ezért tűnik ma már kevésnek az a fél oldal, amivel 1975-ben a maréknyu nyugati, archaikus, magyar nyelv, -
és kulturasziget néprajzi kutatás eredményeit ismer-
tették.

Mindenekelőtt azokat az intézményeket kell sorra venni, ahol az anyagi kultúra emlékeit, muzeális mű-
tárgyait őrzik és azokat a kutatóhelyeket, ahol a bur-
genlandi történeti magyarság népi hagyományainak ku-
tatását megszervezhetik és irányíthatják.

Muzeumok, gyűjtemények

A muzeumok közül, sajátos körülmények miatt sem a központi Néprajzi Múzeum /Museum für Volkskunde/,

sem északburgenlandi filiáléja, a köpcsényi /Ethnographisches Museum Schlöss Kittsee/, sem a Tartományi Museum, Kismartonban /Landesmuseum, Eisenstadt/ nem rendelkezik jelentős magyar gyűjteménnyel. Köpcsényben ugyan a közép- és keleteurópai népek néprajzát bemutató állandó kiállításon van magyar terem, de a népművészeti, népi díszítőművészeti tárgyak mellől épp a burgenlandi magyarok tárgyi anyaga hiányzik. Szórványosan megtalálhatók a magyar lakosok anyagi kultura tárgyai, a tarcsafürdői szabadtéri múzeumban /Freilicht Museum, Bad Tatzmanndorf/ és a magyar nyelvszigettől nem messze levő felsőlövői helytörténeti magángyűjteményben /Privatsammlung, Heimatmuseum Franz Simon, Oberschützen/.

A magyar nyelvsziget községeiben magángyűjtői kezdeményezéssel helytörténeti gyűjtemények, házak, kiállítások nyíltak az utóbbi időkben. Legjelentősebbnek tűnik az alsólövői Helytörténeti Múzeum /Unterwarter Heimathaus/. A muzeális tárgyak begyűjtése Seper Károly áldozatos munkájának eredménye. Ebben a munkában nagy segítségére volt Galambos Ferenc róm. kat. plébános, a helyi értelmiség, és a Burgenlandi Magyar Kulturális Egyesület. A múzeum jelenlegi állapota első lépcsőfoknak tekinthető. A raktárnak is használt pajtában a mezőgazdasági közlekedési eszközök, a volt

istállóban a helyi kismesterségek műhely-szerszámanyaga, valamint két enteriőr, eredeti dokumentumokkal használati tárgyakkal berendezett szoba, valamint egy kongka található. A muzeumi tárgyak nyilvántartásba vétele - s ezzel jogilag is a tartományi muzeumhoz való tartozása, - 1981 nyarán történt meg, bejelentéssel, leíró kartonok, fényképek készítésével. Ez feltétlenül alapja annak, hogy ne csak a látogató turisták gyönyörködhessenek bennük, hanem a tudományos kutatás és muzeumi nyilvántartás szempontjainak is megfeleljenek. A gyűjtemény bővítésének, szakmai továbbfejlődésének alapját jelenti az 1981-ben megvásárolt újabb épületcsoport, udvar. Ennek műemléki felújítása után újabb kiállítás megnyitására nyílik majd lehetőség.

Felsőőrön, egy jelenleg padlástérbe szorított és ott a lehetőségeknek megfelelően elrendezett magángyűjtemény tükrözi elsősorban a felsőőri református magyarság népi kulturáját /Volkskundliche Privatsammlung Ludwig Tóth/. Értéke az anyagi kultúra gazdag tárgydokumentációján kívül, hogy komplett magyar népviseletet őriz /1982 tavaszi értesülés szerint a Landesmuseum Kismartonba vitte restauráltatni/. Ez a gyűjtemény olyan speciális eszközöket is őriz, amelyek a felsőőriek anyagi kulturájához tartoztak, mint pl. a felsőőri bicskakészítők kései, vagy a fuvarosok kocsitáblái stb.

A református gyűjtemény /Reformierte Kirchensammlung/ a régi XVIII. sz.-i árkádos parókia épületében elsősorban református magyar egyháztörténeti emléket őriz.

Őriszigeten, az evangélikus magyar kisközségben is található egy magángyűjtemény /Privatsammlung, Ludwig Pathy/. Ez a legkisebb gyűjtemény, ennek ellenére a legáttekinthetötlenebb, mert a sok könyv, nyomtatvány, gazdasági eszköz az udvarból nyíló helyiségekben van - szinte ömlesztve - tárolva.

A magángyűjtők dicséretesen felismerték a mult eszközei, dokumentumai összegyűjtésének jelentőségét. Különösen áll ez Ausztriában, ahol már szinte divattá is vált, s a magángyűjtemények - úgy éreztem - sokszor az állami gyűjteményeket szegényítik. Nem megoldott sajnos ezekben a gyűjteményekben sem az állagmegóvás, tárgykonzerválás, sem a raktározás. Kétségtelen, hogy a jó, nemes szándék mellett sem szakismeret, sem idő, sem anyagiak nem állnak rendelkezésre a magángyűjtő részéről. Hogy mégis részletesen ismertettem ezeket a magángyűjteményeket, azt az állami gyűjtemények magyar anyagának hiányos volta indokolja. Hogyha ezek látogatottsága nőne, talán a gyűjtőt is a feldolgozás-dolgoztatás szakszerűbb műtárgyvédő - kiállításra sarkalná.

A burgenlandi magyarság anyagi és szellemi népi kulturájának minél tökéletesebb összegyűjtése az évek múlásával, idős adatközlők kihalásával egyre reménytelenebb. Az osztrák kutatásirányítás és tervezés nem so-

kat törődhet ezzel, hiszen az egyik legkisebb számú nemzetisége Ausztriának a magyarság. Évtizedek alatt az utolsó népszámlálás előtt /1981. május 12./ külön fel kellett kérni a magyarul/is/ beszélő lakosságot anyanyelve bevallására.

A fentebbi célok érdekében, Ausztriában a magyar-/de más nemzetiség/ - népi kultúra emlékeinek összegyűjtésére a nemzetiség anyanyelvén beszélő, ezt a történelmet és kulturát ismerő néprajzi szakemberre, vagy szakemberekre lenne szükség. 1982. tavaszán egy bécsi néprajzosnő dolgozott Észak-Burgenlandban, Köpcsényben, aki magyarul tanult. Természetesen a Bécsi Tudományegyetem Néprajzi Intézetében burgenlandi magyar diákok is tanulnak, de kérdéses, hogy Burgenlandban kapnak-e állást. /Itt persze felvetődik sok egyéb mellett az a pejoratív izű felfogás, szemlélet, ami Burgenlandot körüllegi egy bécsi vagy alsó-ausztriai városi, polgáriasultabb városlakó részéről./

A fentebbi szempontok figyelembevételével példamutató az 1977-ben megjelent "Die Obere Wart" - A Felső-őrség o. monográfia, ami azonban elsősorban Felsőőr népi kulturáját tárgyalta. A magyar és osztrák szerzők közreműködésével mintaszerűen összeállított könyvben csak azt hiányolhatjuk, hogy a népi kultúra színvonalas tanulmányai viszonylag szűk terjedelemben, magyarorszá-

gi kutatók nélkül jelent meg, holott a régészet, de a történelem egyes fejezeteit magyar szakemberek írták.

Az utóbbi évtizedben a magyar népesoport helyzetével több figyelemfelkeltő cikk, szaktanulmány foglalkozott a társtudományok okláról /Handbuch der europäischen Volksgruppen. 1970. Wien Stuttgart. 602-607., Kunwert Heinrich: Die Magyaren im Burgenland /Österreich/, Imre Samu: Felsőöri nyelvjárás, Bp. 1971., Imre Samu: Felsőöri tájszótár. Bp. 1973., Sozan Mihály: Alsóör. Egy magyar falu Ausztriában. ÉS. 1977. XXI. évf. 51/8., Deák Ernő: A magyarság helyzete a századfordulótól napjainkig. Katolikus Szemle. 1979/3. 254-265. Róma, Deák Ernő szerkesztette és általa kiadott Integráció XI-XII. Die Volksgruppen in Österreich, értékes adatok találhatóak Juhász László: Burgenland történelmi utikalauz, München. 1976., és Szépfalussy István könyvében is./ és a Magyar Néprajzi Társaság vándorgyűlésén Szolnokon is két előadást tartottak, ezek nyomtatásban is megjelentek /Gál Susan: Közelkép egy nyelvszigetről: A magyar nyelv helyzete Felsőörben. Faluk. A Magyar Néprajzi Társaság 1974. évi vándorgyűlése. Szolnok. 169-184. Sozan Michael: Alsóör 1974-ben. Szociálanropológiai helyzetkép egy burgenlandi faluról. Faluk. A Magyar Néprajzi Társaság 1974. évi vándorgyűlése. Szolnok. 159-168/.

A szűkebben vett anyagi kultúra kutatása, publikálása területén jelentős eredmények születtek annak ellenére, hogy Gaál Károly bécsi professzor nagyjelentőségű monográfiája a paraszti eszközkészletről, vizsgálandó időszakunk előtt jelent meg. /Károly Gaál: Zum Bäuerlichen Gerätebestand im 19. und 20. Jahrhundert, 1969, Wien./

A dél-burgenlandi népi építkezés lakó- és gazdasági épületeiről, lakáskulturájáról gazdagon illusztrált könyvet jelentetett meg Franz Simon egyéni felmérései alapján. A szép kiállítású könyv magyar községbeli épületek, lakásbelsőik képét tükrözi hűen, mérnöki pontosságú rajzaival. Aprólékos részletekre is kiterjedő módszerével a népi gazdálkodás szinte minden egyes épülettípusát ismerteti. /Franz Simon: Bäuerliche Bauten im Südburgenland, 1971, Oberschützen./ Simon, módszerét továbbfejlesztve újabb felméréseit és magángyűjteményének legszébb, legérdekesebb eszközeit is megjelentette második könyvében. Ugyancsak sok magyar vonatkozású anyag található ebben is, e bár jórészüik típusra, formára ismert, Gaál professzor említett korábbi monográfiájából, mégis az azonos típuson belüli tárgygazdagság, a műszaki részletességű rajzok sok újat jelentenek a magyarországi kutatóknak. Ez utóbbi Simon könyv érdekessége, hogy Dél-Burgenland magyar és nem magyar anyagi kultúrájának, épület-, tárgy-, és eszközvizsgálatához, stájer,

alsó-ausztriai, nyugat-dunántuli párhuzamokat hoz fel, jelezve ezzel Gaál professzornak azt a tanítását, hogy az anyagi kultúra tekintetében az etnikai sajátosság kevésbé domináns Dél-Burgenlandban /Franz Simon: Bäuerliche Bauten und Geräte Südburgenland und Granzgebiete. Oberschützen. 1981.

A magyar nyelvsziget községei közül monográfiával elsőként Alsóór jelentkezett, a helytörténeti gyűjtemény megalakulása után. Seper Károly a község anyagi kulturáját viszonylag röviden foglalta össze, külön kitérve a ház, és telekformára, konyhára, a népművészet, népviselet és a szokások mellett. /Karl Seper: Unterwarter Heimatbuch. Geschichte Kultur und Wirtschaft einer Südburgenländischen Gemeinde. 1976. Graz./ Jelentősége ellenére Magyarországon nem kísérte kellő figyelem a könyvet. A könyvismertetésekkel pedig segíteni, bátorítani lehetne a nem kis feladatot vállaló, lelkes szerzőket, szerkesztőket későbbi munkájukban. Egyedüli recenzió Magyarországon a Honismeret 1978/5-6. száma 117-118. oldalain jelent meg Ács Zoltántól.

A következő évben, 1977-ben jelent meg szép példáját mutatva az osztrák és magyar kutatók együttműködésének a "Die Obere Wart" kötete, amelyben azonban a konkrét anyagi kultúra a vártnál kisebb terjedelmű volt. Ez a rész a könyv nyelvészeti és népi kulturájával foglalkozó harmadában található, ahol Gaál Károly az órségi magya-

rok népi kulturájáról és lakáskulturájáról, Olaf Bockhorn pedig a felsőörségi árkádos házakról és udvarokról írt. /Károly Gaál: Zur Volkskultur der Magyaren in der Wart. 321-347, Olaf Bockhorn: Haus und Hof in der Oberen Wart. 351-361./ A monográfia tanulságait vonja le a szerkesztő Ladislaus Trieber, a borostyánkőn megtartott Ethnographia Pannonica ülésén elhangzott előadásában. Die "Obere Wart": Interdisziplinäre und Überregionale Zusammenarbeit bei der Erforschung einer Kleinregion. In: Bockhorn - Gaál - Zucker: Minderheiten - und Regionalkultur. 1981. Wien. 159-167. A monográfiáról a Századok 1979. 907-911. oldalain ismertetés is megjelent. Népi építészeti szempontból jelentős művészettörténeti kiadvány a Kunsttopographie Oberwart. 1974. Wien.

Az északi fekvésű Felsőpulya is megjelentetett egy monográfiát, azonban ez elsősorban idegenforgalmi és kevésbé tudományos információkat tartalmazó /Die Stadt Oberpullendorf. 1975./, így Felsőpulya továbbra is fehér folt a burgenlandi magyarok kutatása számára.

A társadalom néprajzi vizsgálatok közül a magyar nyelvsziget párválasztási szokásainak, sajátosságainak és problémáinak vizsgálata emelhető ki, mint egy eddig kevésbé ismert felsőörségi adat. /Michael Sozan: Die Partnerwahl als ein besonderes Problem in Leben der

Ungarischen Minderheit, 199-209. Integratio, XI-XII, 1979./ A vizsgálatok nemcsak az objektív és szubjektív nehézségeket tárták fel a régi és a mai fiatalok párválasztásában, illetve annak különbségében, hanem egy jellegzetes csoporttudatot is tükröznek a nyelvileg s azon belül vallásilag is egymástól elszigetelődött népcsoport egyik közösségében, Alsóőrön.

Hasonlóan érdekes adatokat tartalmaz a leginkább paraszti életformát megtartó, elzárt kis község, Órisziget is, mint ezt az idősebb Teleky Béla evangélikus lelkész Budapesten megvédett teológia-doktori disszertációja mutatja. /A magyar evangélikusság története és theológiája Óriszigeten./

Néprajzi szempontból sok apró érdekes részadat jelent meg a burgenlandi kalendáriumban évenként, elsősorban Gaál Károly közlésében. Elvértve a Burgenlandi Magyar Kultúregyesület tájékoztató közleményeiben, a magyar nyelvű Őrségi Naptárban is, Moór János szerkeszté és Galambos Ferenc alsóőri plébános szívós munkájának eredményeként. Ebben elsősorban helytörténeti, kultúrtörténeti beszámolók, hírek látnak napvilágot. Jelentősége nagy, mert ez az egyetlen jelenleg is élő, rendszeresen megjelenő kiadványa a felsőőrségi magyarságnak. 1981-ben már a 15. szám jelent meg. Érdemes lenne magyar kutatóknak is az Őrséggel kapcsolatos kuta-

tásaikból, anyagközléseikből, anyaggyűjtéseikből itt közreadni. Ezzel közvetlenül orientálhatnák a helybeli amatőr kutatókat, érdeklődőket!

1972-73-74-ben jelent meg a Szigeti Kis Kalendárium, az Őrség Naptára Kovách Aladár ügybuzgalmából. Elsősorban magyar szépirodalmi műveket, híreket és érdekességeket közölt magyar nyelven.

Áttekintve az utolsó tíz év anyagi kultúra és társadalom néprajzi eredményeit Burgenlandban, megállapítható, hogy jelentős eredmények születtek, de még közel sem merítették ki a lehetőségeket e kicsiny népcsoport népeletéről. Két alkalommal végzett terepsunkám arról győzött meg, hogy még sok anyag gyűjthető össze, mind Alsóőrön, mind Őrszigeten, mind Felsőpulyán, de még a lendületes városi fejlődésnek indult kerületi székelyen, Felsőőrön is.

A burgenlandi történeti magyar népcsoport kutatását rendszeresen végzik amerikai kutatók, segítve a szubjektív érdektelenséget félretevő osztrák kutatókat. Remélhető, hogy a magyar néprajzi Herder-díjak után járó Esztendődíjak segítenek a magyarországi kutatás felső-őrségi felzárkozásához, hiszen még több, alapvető kérdést homály fed.